

НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНИ

Українське суспільство: **МІГРАЦІЙНИЙ ВИМІР**

НАЦІОНАЛЬНА ДОПОВІДЬ

КЛЮЧОВІ РЕЗУЛЬТАТИ

Зміст

ВСТУП	3
ЗОВНІШНІ МІГРАЦІЇ	3
Економічні мотиви міграції	3
Суспільне середовище формування міграційних настанов	6
Зовнішня трудова міграція	8
Вплив анексії Криму та російської агресії на Донбасі	9
Розподіл мігрантів за складом та країнами призначення	11
Освітня мобільність	14
Імміграція	15
Торгівля людьми	16
Перспективи зовнішньої міграції	17
ВНУТРІШНІ МІГРАЦІЇ	17
Внутрішня освітня міграція	20
Внутрішня міграція і децентралізація	22
Вимушене переселення з Донбасу та Криму	24
НАСЛІДКИ МАСШТАБНИХ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ	26
Наслідки для економіки	26
Вплив міграцій на етнічний склад та ідентичність населення	29
Наслідки міграцій для їх учасників та найближчого оточення	29
Підвищення внутрішньої мобільності як альтернатива масштабній еміграції	31
ФОРМУВАННЯ МОДЕРНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В ІНТЕРЕСАХ РОЗВИТКУ	34

Вступ

Міграція є визначальним проявом процесу глобалізації, має об'єктивний характер і навряд чи може бути зупинена, принаймні в демократичний спосіб. Імовірно, чим далі, тим більше масштаби міграції зростатимуть, зокрема завдяки тому, що активне й мобільне є населення упродовж життя декілька разів змінюватиме місце проживання, включно з країною (контингентом). Цьому сприятимуть четверта промислова революція і пов'язана з нею цифровізація економіки, розвиток транснаціональних корпорацій, розміщення значної частини виробництв у інших країнах (регіонах), ніж місце реєстрації головного офісу, спрощення (скасування) процедур перетину кордонів у поєднанні із суто демографічними процесами – стрімким старінням населення загалом і робочої сили економічно розвинених країн.

Головною складовою міграцій у сучасному світі є переселення через економічні чинники, передусім тимчасові переміщення з метою отримання більших заробітків. У таких міграціях вирішальну роль відіграє співвідношення якості життя у країнах (регіонах) походження (проживання) і країнах (регіонах) спрямування мігрантів. На жаль, достатньо масштабними є і вимушені переселення, викликані конфліктами, війнами, техногенними та екологічними катастрофами.

Зовнішні міграції

ЕКОНОМІЧНІ МОТИВИ МІГРАЦІЇ

Україна помітно поступається більшості європейських країн за рівнем та якістю життя населення, і саме це спонукає до переїзду частину активних і амбітних осіб, які вбачають у міграції надійний спосіб поліпшення свого життя. Мігранти прагнуть не тільки вищих заробітків (хоча цей чинник є найважливішим), а і спокійного, стабільного життя у місцях, де безпечне середовище, доступна якісна медицина, гарні дороги і транспорт, чисті вулиці й повітря.

У країнах, що є західними сусідами України або знаходяться на відносно невеликій відстані, рівні оплати праці є помітно вищими за вітчизняні. У більш, ніж половині країн ЄС бізнес пропонує заробітну плату, у 2-4 рази вищу за середній по Україні рівень у перерахунку в євро за паритетом купівельної спроможності. Отже, Україна суттєво програє сусідам із ЄС і за номінальним рівнем оплати праці,

і за рівнем споживчих можливостей, що продовжує виконувати роль каталізатора міграційних процесів та відтоку найбільш активної частини населення у пошуках гідних заробітків.

Мінімальна та середня зарплата у Європі за місяць, 2017 р., євро

Країна	Мінімальна зарплата ¹ , євро на місяць	Середня брутто-зарплата у приватному секторі ² , євро на місяць
Болгарія	235	637
Румунія	275	742
Литва	380	880
Латвія	380	1054
Польща	453	1115
Угорщина	412	1067
Хорватія	433	1261
Словаччина	435	1259
Чехія	407	1250
Естонія	470	1353
Греція	684	1588
Португалія	650	1802
Словенія	805	2218
Іспанія	826	2418
Великобританія	1393	3482
Ірландія	1563	3810
Німеччина	1498	3813
Нідерланди	1552	3975
Франція	1480	3929
Люксембург	1999	5462
Бельгія	1532	4511
Україна (євро за курсом НБУ)	120	237
Україна (євро за ПКС)	351	777

Джерело: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_mw_cur&lang=en
<https://ru-geld.de/salary/europe.html>

¹ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_mw_cur&lang=en

² <https://ru-geld.de/salary/europe.html>

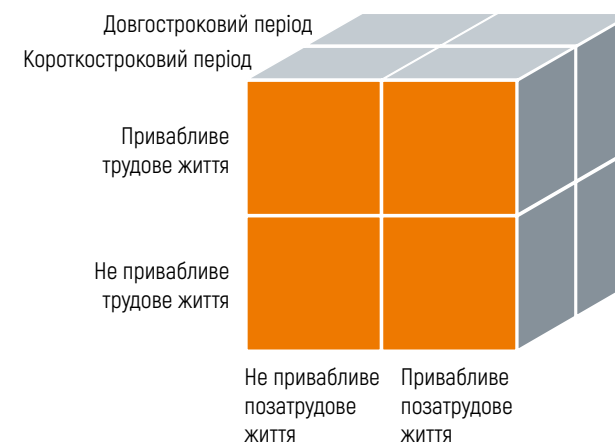
Однак, вплив економічних чинників на трудову мобільність опосередковується ментальною специфікою, притаманною конкретному соціуму та конкретній групі населення.

У Польщі, яка є визнаним лідером Східної Європи за темпами та якістю реформ, за параметрами економічного розвитку загалом, традиційно високі масштаби трудової та загальної еміграції, а угорці, попри своє відставання і в реформах, і в рівні життя, і в економічній динаміці в цілому, зовсім не демонструють таку мобільність.

Отже:

- існує специфічний етнічний/національний потенціал мобільності, доволі стабільний та інерційний;
- фактична міграційна поведінка окремої особи є результатом її оцінки умов макросоціального середовища (світ, країна, регіон, етнос, конфесія тощо), власного мікросередовища (трудовий колектив, коло друзів, сім'я) і самої себе, а також вибору особистих стратегій життєдіяльності на основі схильностей, здібностей та рис характеру.

Генералізована модель простору формування рішення трудової міграції

Джерело: авторська розробка

СУСПІЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ НАСТАНОВ

Реалізовані і певною мірою – потенційні еміграційні настанови є максимально повним і точним віддзеркаленням настроїв:

- низької оцінки свого власного життя й поточної ситуації в країні за відсутності віри у швидкі зміни, що приведуть до бажаних результатів (53,5% тих, хто збираються виїхати з України, переконані, що ніякого покращання не буде, і тільки 16,0% вірять, що все налагодиться);
- поганих перспектив для себе, родини та нащадків в Україні;
- стійкого переконання у вищій якості життя в інших країнах/регіонах та впевненості у наявності попиту на робочу силу (набуття професійної освіти) мігрантів у країнах призначення;
- впевненості у своїх можливостях інтегруватися у нове суспільство (знайти роботу, житло, вивчити мову, пристосуватися до способу життя тощо), зокрема через наявність міжтериторіальних зв'язків і досвід родинної, сусідської та обшинної міграції;
- поширення в суспільстві настанов на еміграцію (стаціонарну, трудову, освітню) – формування своєрідної моди на еміграцію, особливо серед освічених верств населення;
- перетворення в уяві значної частини українців міграції на ефективний соціальний ліфт, який дає змогу істотно підняти свій матеріальний та соціальний статус.
- який дає змогу істотно підняти свій матеріальний та соціальний статус.

Питома вага громадян, що збираються у найближчий рік поїхати за кордон на тимчасові заробітки, за баченням перспектив розвитку країни, %

Намір виїхати за кордон	Ніякого покращання не буде	Важко сказати	Більш-менш налагодиться	Всього
Так	53,5	30,5	16,0	100%
Ні	48,5	29,5	22,0	100%

Джерело: соціологічний моніторинг Інституту соціології НАН України

Наразі значна частина активного, мобільного, конкурентоспроможного населення України визначають свої перспективи виїзду, виходячи не стільки зі стану свого особистого життя, скільки із загальної низької оцінки ситуації

в країні. Цей міграційний чинник є значно небезпечнішим за бажання реалізувати індивідуальну стратегію на глобальному ринку праці. В останньому випадку зберігається доволі висока імовірність повернення мігранта, тоді як комбінація індивідуальних планів із втратою віри у перспективність їх реалізації в українському суспільстві обумовлює орієнтацію на еміграції й транзитну трудову міграцію.

Важливими суспільними мотивами формування поточних міграційних настроїв українців є:

- розрив між завищеними очікуваннями результатів проголошених реформ після Революції гідності й реальними змінами на тлі значного поширення патерналістських настанов серед населення;
- поширення серед великої частини активного, мобільного і конкурентоспроможного населення переконання щодо поганих перспектив з огляду не тільки на стан свого індивідуального життя (що окрема людина в змозі змінити), а й на загальну низьку оцінку ситуації у країні (що значно виходить за межі можливостей окремої особистості);
- поєднання протидії соціальних зв'язків та критеріїв оцінки суспільної оцінки переходу на роботу з нижчим статусом, навіть із вищою зарплатою, на батьківщині з нейтральним впливом на самооцінку людини в іншому соціумі, а отже, на готовності працювати на некваліфікованих роботах або отримувати робочу професію;
- сучасні проблеми функціонування ринку праці, як от: високий рівень внутрішньої диференціації заробітних плат; незбалансованість професійно-кваліфікаційного рівня робочих місць; масштабне поширення неформальної зайнятості; низький рівень залучення працівників до процесів регулювання трудових відносин; масову наявність виробництв із шкідливими та небезпечними умовами праці, поширення трудових процесів із надмірною інтенсивністю та важкістю.

Усе це розцінюється більшістю громадян як ознаки несправедливості, дискомфорності та принизливості загалом і породжує стимули до міграції. Проте остаточне рішення приймається, виходячи з порівняння можливих вигід і втрат (матеріальних і не тільки) унаслідок міграції.

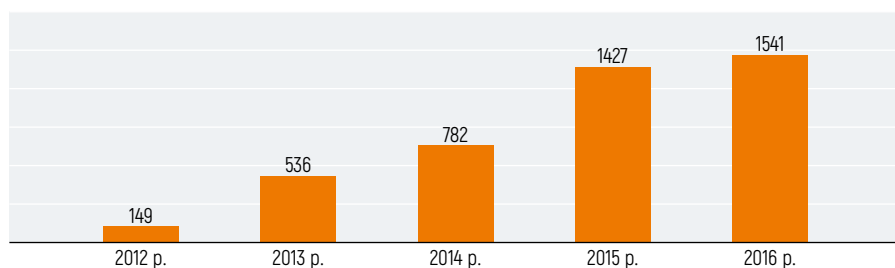
Визначальними для міграції є, безумовно, внутрішні умови, проте економічна, політична та демографічна ситуація в країнах призначення, їхня міграційна політика безпосередньо впливають на розвиток, спрямування, склад та інтенсивність міграційних потоків.

ЗОВНІШНЯ ТРУДОВА МІГРАЦІЯ

Одним із важливих зовнішніх чинників міграції українців є потреба у додаткових робочих руках у багатьох країнах як на схід, так і на захід від державних кордонів. Частка розвинених країн, які заохочують імміграцію, збільшилася з 2% у 1996 р. до 22% у 2011 р., а частка тих, що заохочують в'їзд іноземних висококваліфікованих працівників, сягнула 60%³. Попри антиіммігрантську риторичку діють різноманітні канали залучення необхідних працівників, як фахівців, так і тих, хто згоден виконувати некваліфіковані роботи.

Зокрема, у країнах ЄС розробляються списки дефіцитних професій, іноземні носії яких можуть вільно отримати дозвіл на працевлаштування; відповідно до загальноєвропейського законодавства право перебувати в країні для пошуків роботи впродовж щонайменше дев'яти місяців мають іноземні студенти, які успішно завершили навчання; висококваліфіковані спеціалісти, яким запропоновано робоче місце, де заробітна плата щонайменше в півтора раза перевищує середню по країні, звільняються від звичайних процедур отримання дозволу на працевлаштування, поза будь-яких квот їм оформлюється так звана блакитна картка, що одразу забезпечує мігрантові широкі права. Хоча власників «блакитних карток» серед українців наразі небагато, їхня чисельність швидко зростає: якщо у 2012 р. їх було 149, у 2014 р. – 782, то у 2016 р. – 1541 (лише за 5 років зростання сягнуло 1034%)⁴. Низка європейських держав, які є основними країнами призначення для українських мігрантів, зокрема Польща, Чехія, Німеччина, спрощують правила працевлаштування українців, розглядаючи їх як мігрантів, бажаних за освітніми та трудовими характеристиками й найменш проблемних завдяки культурній близькості.

Чисельність чинних «голубих карток», оформлених громадянам України

³ ООН

⁴ Евростат

Окремої уваги варта політика Польщі, яка наразі є головною країною призначення українських заробітчан. Від 2007 р. тут запроваджено порядок, за яким громадянам країн Східного партнерства для виконання тимчасових робіт строком до 6 місяців упродовж календарного року оформлювати дозвіл на працевлаштування не потрібно, достатньо лише заяви працедавця. Серед трудових мігрантів, які прибували до Польщі на цій підставі, більшість (у 2017р. 94%) становили громадяни України. Якщо у 2012 р. було зареєстровано 223,7 тис. заяв щодо найму українців, то в 2017 р. – 1,7 млн, тобто майже у 8 разів більше.

Можливості міжнародної мобільності українців значно розширилися завдяки безвізовому режимові з ЄС, який зробив закордонні подорожі простішими й дешевшими, полегшив пошук місця праці чи навчання за кордоном, а отже, міграції.

Соціологічний портрет українця, який збирається упродовж найближчого року виїхати за кордон: чоловік віком до 40 років, із середньою спеціальною або вищою освітою, мешканець села (малого міста) на заході або в центрі країни, незадоволений своїм становищем та ситуацією в суспільстві загалом.

ВПЛИВ АНЕКСІЇ КРИМУ ТА РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ НА ДОНБАСІ

Основні зміни тенденцій зовнішніх міграцій населення України після анексії Криму та початку антитерористичної операції на Донбасі:

- збільшення чисельності трудових мігрантів – за оцінками, з 2,1 млн осіб у 2005–2008 рр. до 2,7 млн осіб у 2015–2017 рр.;
- підвищення частки молоді серед мігрантів, у т. ч. за рахунок зростання освітньої міграції;
- зростання частки високоосвічених та висококваліфікованих осіб серед мігрантів;
- посилення тенденції переходу тимчасової зовнішньої трудової міграції у постійну форму, виїзд членів сімей довгострокових трудових мігрантів до країн-реципієнтів;
- переорієнтація майже половини заробітчан, які раніше працювали в Росії, на країни ЄС;
- певне збільшення частки мігрантів із нерегульованим статусом у країнах-реципієнтах, що характерно для осіб, які вперше беруть участь у трудовій міграції.

Складові сучасної зовнішньої міграції українців

Джерело⁵

Масштаби зовнішньої трудової міграції, млн. осіб

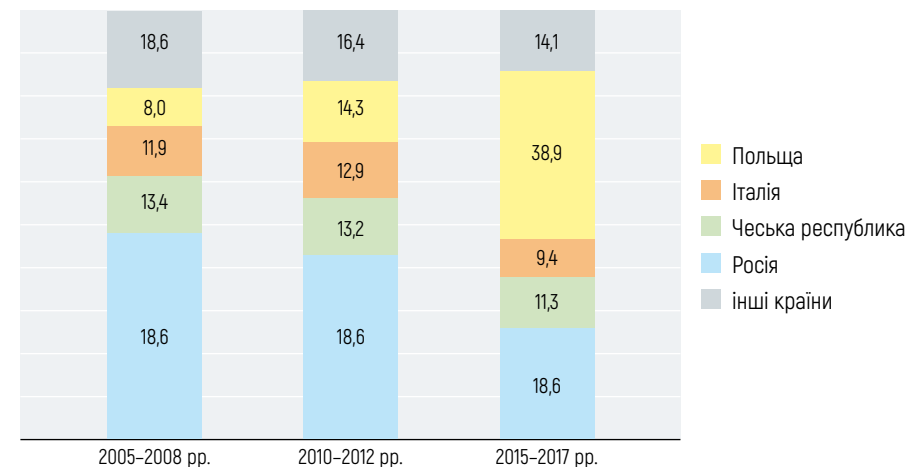
	2008 р.	2012 р.	2017 р.
Дані загальнонаціональних опитувань	1,5	1,2	1,3
Оцінка загальних обсягів	2,1	1,9	2,7
у т.ч. довгострокова міграція, яка переходить у постійну	0,5	0,7	1,0

Джерело: дані ОТМ 2008, 2012, 2017 рр., авторська розробка

РОЗПОДІЛ МІГРАНТІВ ЗА СКЛАДОМ ТА КРАЇНАМИ ПРИЗНАЧЕННЯ

Основними країнами-реципієнтами української робочої сили є Польща (38,9%), Російська Федерація (26,3%), Італія (11,3%), Чехія (9,4%). До інших країн, куди спрямовані помітні потоки трудових міграцій з України, належать Сполучені Штати Америки (1,8%), Білорусь (1,7%), Португалія (1,6%), Угорщина (1,3%), Ізраїль (1,1%), Фінляндія (1,0%) та Німеччина (0,8%). Жінки частіше за чоловіків працюють у Польщі (42,6% vs 37,3%) і в Італії (27,0 vs 4,7%), а чоловіки – в Росії (31,0% vs 15,1%)⁶. Загалом міграційна активність чоловіків є вищою, ніж жінок (7,0% vs 2,7% у віці 20–64 роки)

Розподіл трудових мігрантів за країнами призначення (за останньою поїздкою)

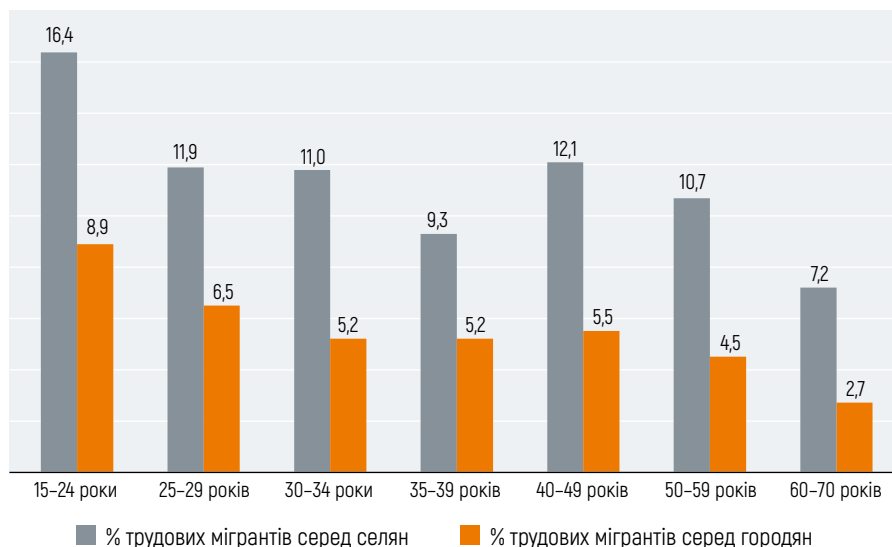
Джерело: дані ОТМ 2008, 2012 та 2017 рр.

Сільське населення незалежно від віку бере участь у зовнішніх трудових міграціях суттєво частіше, аніж мешканці міст (у середньому 8,0% селян vs 3,5% містян віком 20–64 роки). Серед городян частота працевлаштування за кордоном поступово зменшується зі зростанням їх віку, водночас у селян спостерігаються два вікові піки виїзду за кордон (15–24 роки та 40–49 років) із зниженням у старших вікових групах.

⁵ Лібанова Е.М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки // Демографія та соціальна економіка, 2018, 2(33): 11–26

⁶ Держстат України

Частка трудових мігрантів серед сільського та міського населення різних вікових груп, 2017 р., %

Джерело: авторські розрахунки на основі ОТМ-2017 та даних Державної служби статистики

Усупереч поширеним у суспільстві переконанням, масового виїзду молоді з вищою освітою на заробітки не спостерігається. Інтенсивність трудових міграцій осіб з повною вищою освітою не перевищує 4%. Переважно у трудовій міграції беруть участь особи з професійно-технічною та повною загальною середньою освітою.

Трудові мігранти за рівнем освіти, %

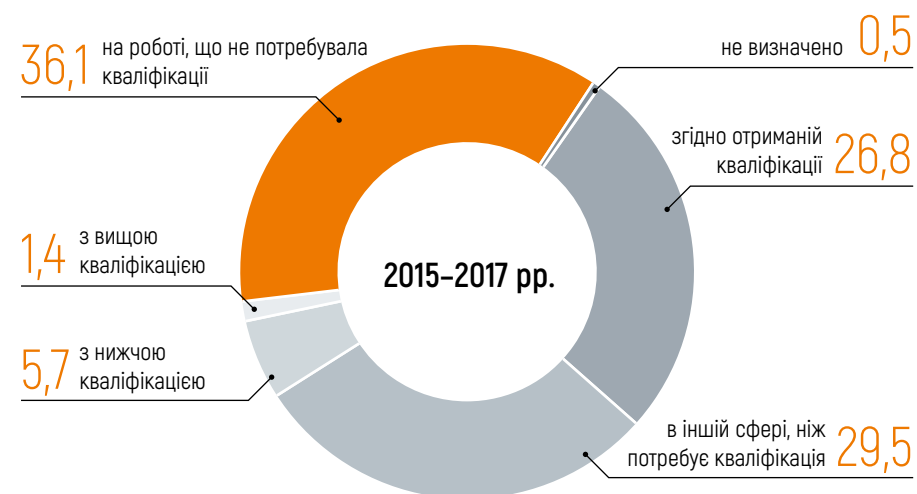
Рівень освіти	2005–2008 рр.	2010–2012 рр.	2015–2017 рр.
Повна вища	13,9	15,4	16,4
Базова або неповна вища	17,3	15,1	17,1
Професійно-технічна	33,9
Повна загальна середня	59,0	64,9	30,1
Базова загальна середня або початкова загальна	9,8	4,6	2,5

Джерело: ОТМ-2008, ОТМ-2012, ОТМ-2017

Українські мігранти здебільшого не конкурують у країнах призначення з місцевим населенням за престижні вакансії на ринку праці, а займають менш привабливі робочі місця: відносна більшість українських трудових мігрантів (41,6%) є представниками найпростіших професій, понад чверть становлять кваліфіковані робітники з інструментом, кожний сьомий мігрант працює у сфері торгівлі та послуг і лише кожен одинадцятий – як професіонал, фахівець або технічний службовець⁷.

Лише трохи більше чверті українських заробітчан мали за кордоном роботу згідно з кваліфікацією, отриманою в Україні. Водночас понад третина заробітчан працювали на роботах, які кваліфікації не потребують. При цьому українці – представники робітничих професій у результаті міграції за кордон зазвичай зберігають або навіть підвищують свій кваліфікаційний статус, тоді як представники професій, пов'язаних переважно з розумовою працею, змушені займатися менш кваліфікованими роботами.

Розподіл трудових мігрантів за відповідністю роботи за кордоном до кваліфікації, отриманої в Україні, 2015–2017 рр., %

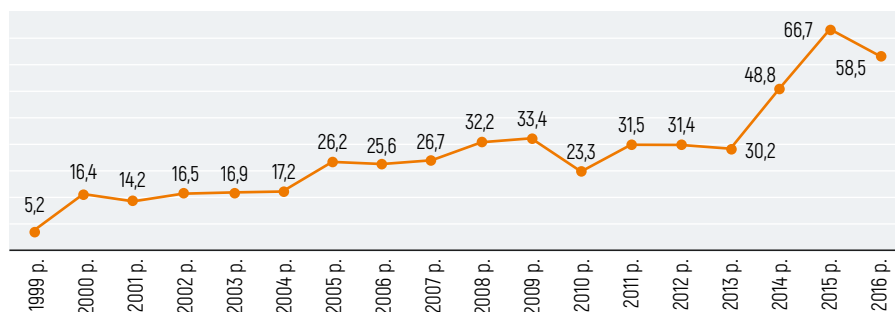
Джерело: ОТМ 2017 р.

⁷ Держстат України

ОСВІТНЯ МОБІЛЬНІСТЬ

Чисельність українських студентів за кордоном стрімко зростає – з 5,2 тис. у 1999/2000 н. р. до 66,7 тис. у 2015/2016 н.р.⁸ Обумовлено це, зокрема, й політикою країн-сусідів (переважно Польщі) щодо залучення української молоді для підтримки власної системи освіти. Значна частина молоді виїжджає з України на навчання за кордон з метою отримання доступу до ринку праці країн ЄС.

Кількість українських студентів за кордоном (тис. осіб), 1999–2016 рр.

Джерело: Побудовано за даними UNESCO.

Польща сьогодні є країною з найбільшою кількістю українських студентів. Дають ся взнаки територіальна близькість, відсутність мовного бар'єра, невисока вартість навчання та проживання, поширеність пільгових і безкоштовних програм. Перетворення освітньої міграції на постійну є основною загрозою для України. Достовірні дані щодо намірів українських студентів повертатися на батьківщину відсутні, але за результатами окремих досліджень, повернення в Україну планують від 2% до 16% українських студентів у Польщі, залежно від регіону навчання.

Країни з найбільшою кількістю студентів з України (тис. осіб), 2013–2016 роки

Країни / Роки	Польща	РФ	Німеччина	Чехія	Італія	США	Франція	Угорщина	Австрія
2013 р.	9,5	...	5,4	1,8	1,9	1,4	1,1	1,3	1,0
2014 р.	14,7	12,0	5,6	2,1	2,1	1,4	1,1	1,2	0,9
2015 р.	22,5	21,8	5,8	2,3	2,4	1,5	1,2	0,9	1,1
2016 р.	29,2	22,4	1,1	1,2

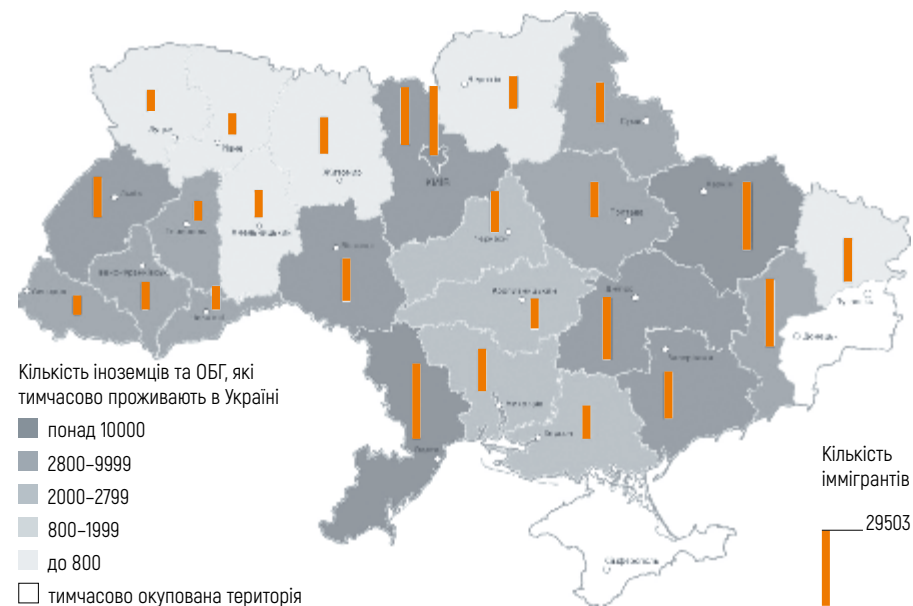
Джерело: Побудовано за даними UNESCO.

⁸ UNESCO

ІМІГРАЦІЯ

Чисельність іммігрантів в Україні, передовсім із колишніх республік СРСР (переважно з Росії), а також із В'єтнаму, Туреччини, Сирії та Китаю, зростає і на початок 2018 року перевищила 271 тис. осіб. Іноземці та особи без громадянства, які мають дозвіл на тимчасове проживання, становлять майже 89 тис. осіб, більшість із яких в'їхали з метою навчання. Найчисленніші серед них – громадяни Індії, РФ, Марокко. Водночас чисельність визнаних біженців та осіб, які мають додатковий захист, перевищує 3 тис. осіб.

Розподіл іммігрантів та іноземців і осіб без громадянства, які тимчасово проживають в Україні, за регіонами на кінець 2017 р.

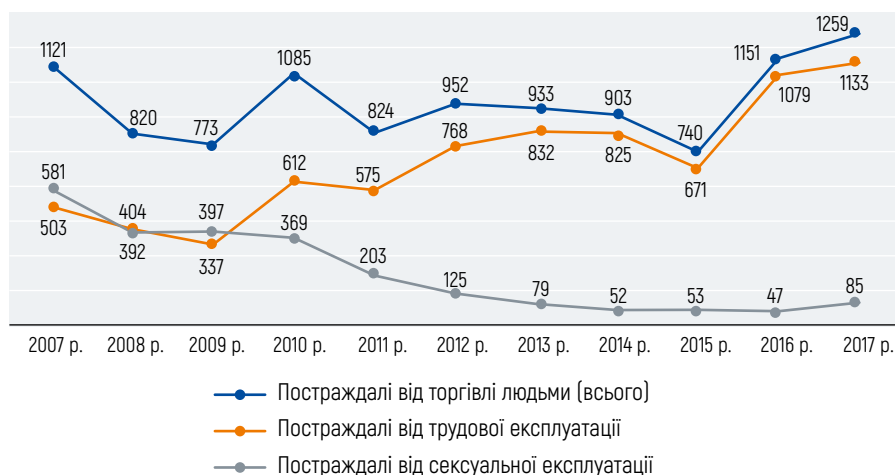
Джерело: дані ДМС України

У 2017 р. в Україні виявлено 9,7 тис. нелегальних мігрантів переважно з Росії (22,1% загально), Азербайджану (18,2%), Узбекистану (9,3%), Молдови (7,2%), Вірменії (6,6%), Грузії (6,4%), В'єтнаму (3,2%), Білорусі (2,1%), Таджикистану (1,9%) та Туреччини (1,8%). Найчастіше нелегальних мігрантів виявляють у Харківській (15,5%), Одеській (10,2%) областях та у м.Києві (9,9%, разом з Київською областю – 14,2%). Отже, значна частина затримань припадає на основні освітні регіони України, де традиційно мешкає найбільше іноземців.

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ

Українська держава докладає чимало зусиль щодо попередження випадків торгівлі людьми та забезпечення прав постраждалих осіб в Україні, починаючи з кінця 1990-х років. Однак погіршення економічної ситуації та військові дії на Сході України створюють умови для нового сплеску торгівлі людьми і зміни характеристик цього явища. У 2017 році кількість постраждалих від торгівлі людьми, які звернулися за допомогою до Міжнародної організації з міграцій⁹, сягнула рекордної позначки у 1259 осіб; більшість серед них становлять постраждалі від трудової експлуатації (їх частка після 2010 р. перевищує 50%, а з 2014 р. – 90%).

Кількість виявлених постраждалих від торгівлі людьми в цілому, від трудової та сексуальної експлуатації, 2007–2017 рр. (кількість осіб)

Джерело: дані МОМ

Українське суспільство все ще має недостатньо інформації про ризики потрапляння у ситуацію торгівлі людьми. Більше того, українські громадяни часто не асоціюють трудову експлуатацію або примусову працю із цим явищем.

Іноземні громадяни (особливо з Молдови, РФ, В'єтнаму, Узбекистану, Пакистану, Камеруну, Азербайджану) також стають жертвами примусової праці в Україні, хоча кількість виявлених постраждалих іноземців є незначною.

⁹ МОМ

ПЕРСПЕКТИВИ ЗОВНІШНЬОЇ МІГРАЦІЇ

Можна виокремити три сценарії розвитку зовнішніх міграцій в Україні відповідно до майбутніх тенденцій її соціально-економічного розвитку.

1. Якщо основні показники розвитку економіки в Україні у довгостроковій перспективі стабілізуються на рівні 2016–2017 рр. (тобто суттєво не покращаться), перехід тимчасової зовнішньої трудової міграції у безповоротну форму посиляться, масштаби виїзду за кордон зростуть. Відбудеться урізноманітнення географії міграцій з України, зокрема частина осіб, які працюють у Польщі, намагатимуться (після закріплення у Шенгенській зоні) знайти роботу у більш благополучних країнах ЄС, передовсім – у Німеччині. Також спостерігатиметься поширення інтенсивних міграційних процесів на всю територію.
2. За погіршення ситуації міграція з України буде ще інтенсивнішою, різко посиляться виїзд висококваліфікованих спеціалістів. За цих умов можливим є припинення зменшення кількості осіб, які працюють в Росії, оскільки навіть цей напрямок трудової міграції залишиться економічно вигідним.
3. За покращання ситуації масштаби довгострокової трудової міграції стабілізуються. У разі проведення відповідної політики можна очікувати на поступове повернення частини довгострокових мігрантів. Одночасно зростатиме потік іммігрантів з афро-азіатського регіону до України. З часом Україна зможе здійснити «міграційний перехід», перетворитися з країни-донора населення та робочої сили на країну-реципієнта, як це вже відбулося з країнами Південної Європи і нині відбувається у низці країн Східної Європи.

Внутрішні міграції

Традиційним є потужний міграційний переплив сільських жителів до міст, обумовлений величезною різницею у матеріальному становищі та загальних стандартах життя. І хоча середні доходи містян несуттєво перевищують доходи селян, частка домогосподарств із високим рівнем доходів у міських поселеннях понад удвічі перевищує таку в сільських. Крім того, спостерігається чітка закономірність: рівень бідності зростає зі зменшенням розміру поселення і якщо малі міста за показниками бідності близькі до сільської місцевості, то великі, особливо Київ, різко

відриваються від малих поселень. Так, рівень бідності (за відносним критерієм 75% медіанних еквівалентних витрат) у Києві становить 14,1%, в інших великих містах – 17,8%, у малих містах – 26,6%, у селах – 30,8¹⁰. Відповідно, значна частина мешканців сіл та малих міст мігрують (хочуть мігрувати) до великих міст задля покращення власного матеріального становища.

На тлі демографічної кризи спостерігається висока концентрація населення у міських агломераціях. Водночас у міській мережі зростає питома вага малих міст, що зумовлено їх перетворенням на центри тяжіння маятникових міграцій із послабленням функцій сіл, розташованих у межах транспортної доступності. Міграційне збільшення міського населення спричиняє зростання рівня техногенного забруднення, загострення транспортних та житлово-комунальних проблем і потреб у розгалуженні мережі інфраструктури переробки чи захоронення твердих промислових і побутових відходів.

Динаміка трансформації поселенської мережі України, 1991–2018 рр., %

Територіальна соціально-економічна поляризація та розвиток агломерацій в Україні обумовили виникнення провідних просторових ареалів – метрополісів. Їх вплив на формування потоків внутрішньої міграції населення здійснюється через інтенсифікацію процесів економічного відтворення робочої сили, нала-

¹⁰ Розраховано за даними Держстату за 2017 рік

годження механізмів саморегуляції та самопідтримки професійної мобільності економічно активного населення, зростання можливостей для задоволення його інформаційно-комунікаційних потреб.

Метрополійні функції здійснюють Київ (входить до складу світової метрополійної мережі), Харків, Одеса, Дніпро, Львів (регіональні метрополії суто українського рівня); Донецьк через тимчасову окупацію фактично втратив такі функції. Найбільші значення коефіцієнта внутрішнього міграційного обороту фіксуються у Львівській (21,9‰) та Київській (21,7‰) областях, найменше (7,5‰) – у Дніпропетровській. Середнє по Україні значення становить 11,3‰ за 2016 рік. Харківський, Одеський, Дніпровський та Львівський метрополіси є моноцентричними – з єдиним містом-ядром (обласним центром) та супутніми меншими містами й сільськими поселеннями. Київський метрополіс набуває ознак поліцентричності, що спричиняє перерозподіл частини маятникових міграцій на користь поселень, де функціонують високотехнологічні підприємства будівельної, легкої, харчової, хімічної, парфумерно-косметичної промисловості.

Коефіцієнт внутрішньоміграційного обороту в областях метрополій, місті Києві та Україні у 2016 році, ‰

Основними тенденціями та якісними ознаками внутрішніх міграцій, сформованих під впливом розвитку метрополісів в Україні, є:

- висока концентрація та інтенсивність маятникових міграцій у межах півтора-годинної доступності транспортними коридорами;

- специфічна структура міграційних потоків, обумовлена потребами ринку праці метрополісу, де переважають індустріальний та інформаційний сектори економіки, здебільшого з вимогами постійної зайнятості, та відповідно незначною часткою тимчасових чи сезонних трудових мігрантів;
- домінування переміщень у напрямі «місто-місто», «селище міського типу-місто» та відповідно їхня висока питома вага в загальному обсязі маятникових міграцій;
- сильна мотивація постійного населення ареалу метрополіса до тимчасової зміни місця проживання, здебільшого в напрямку місця роботи, центру ділової, громадської або іншої активності;
- використання територій метрополісу для розміщення внутрішніх вимушених мігрантів;
- залежність інтенсивності міграційних переміщень населення у напрямку центр-периферія від особливостей просторового розвитку метрополій: що далі від центру, то нижча ділова активність та рівень життя населення і відповідно більше стимулів до пошуку роботи поза місцем проживання.

Розвиток українських метрополісів як центрів тяжіння мігрантів обумовлює низку соціально-економічних проблем. Незареєстрована та вимушена міграція спричиняє додаткове навантаження на транспортну, інженерну та соціальну інфраструктуру центральних міст. Загострюються проблеми, пов'язані з житловим будівництвом, що здійснюється хаотично, із порушенням вимог, з високим ризиком незавершення та без урахування реальних соціальних потреб. Поглиблюються техногенні загрози, обумовлені посиленням навантаження на комунальні мережі, морально застарілі та фізично зношені. Прискорюються процеси знелюднення певних територій, насамперед із високою концентрацією невеликих міст і дрібних сіл.

ВНУТРІШНЯ ОСВІТНЯ МІГРАЦІЯ

Внутрішня освітня міграція молоді є одним із основних каналів територіального перерозподілу населення України та фактично його стартером. Спрямованість внутрішньої освітньої міграції зумовлена, насамперед, особливостями територіального розподілу ЗВО. За характером її варто розглядати як центр-периферійну, оскільки основні потоки (переважно із сусідніх регіонів) наразі спрямовано до Києва, Харкова, Львова, Дніпра та Одеси.

Рівень внутрішньої освітньої міграції в Україні (частка іногородніх серед усіх студентів) упродовж 2004–2013 рр. збільшився з 32,1% до 38,0%, що свідчить про розширення доступу до вищої освіти. У 2014–2015 рр. унаслідок переміщення ЗВО Донбасу цей показник сягнув 39,5%. Останні два роки спостерігається зниження рівня внутрішньої освітньої міграції до 36,5%.

Рівень внутрішньої освітньої міграції* в Україні, %

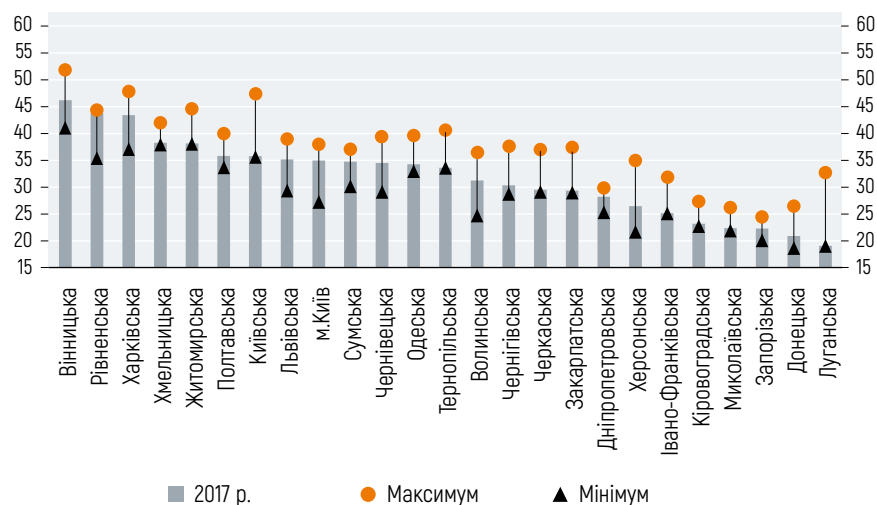
Примітка: * співвідношення кількості студентів, які потребують улаштування до гуртожитку, до загальної кількості студентів денної форми навчання.

Джерело: розраховано за даними Держстату України.

Інтенсивність внутрішньої освітньої міграції на рівні бакалаврату та магістратури (університети, академії та інститути) традиційно є вищою, ніж на рівні короткого циклу вищої освіти (коледжі, технікуми, училища).

Упродовж 2004–2017 рр. лише у чотирьох областях (Вінницькій, Житомирській, Харківській та Хмельницькій) частка іногородніх студентів постійно перевищувала 40%. Максимальний рівень регіональної освітньої міграції зафіксований на Вінниччині у 2015 р. (56,9%) через переміщення ЗВО з тимчасово окупованих територій.

Рівень внутрішньої освітньої міграції* по регіонах України, %

Примітка: * співвідношення кількості студентів, які потребують улаштування до гуртожитку у регіоні, до загальної кількості студентів денної форми навчання у регіоні; max / min: упродовж 2004–2017 років.

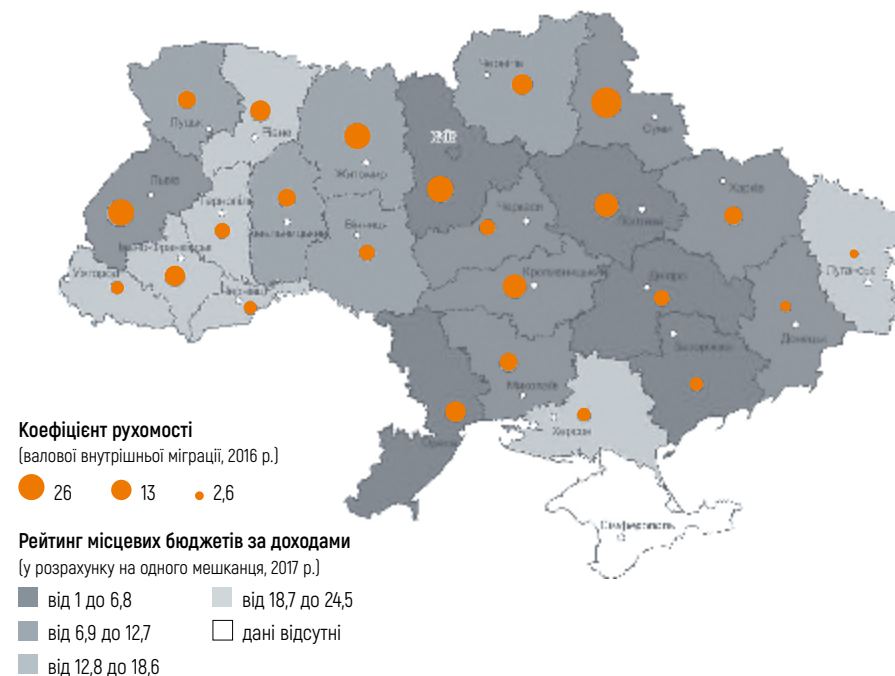
Джерело: розраховано за даними Держстату України.

ВНУТРІШНЯ МІГРАЦІЯ І ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ

У середньо- та довгостроковій перспективі за умов успішної децентралізації (прискорення місцевого розвитку та підвищення якості життя в ОТГ завдяки нарощуванню фінансового потенціалу та його ефективному використанню в інтересах громади, посиленню соціальної відповідальності бізнесу та розвитку громадянського суспільства) спостерігатиметься зниження міграційної активності населення та посилення територіальних переміщень за горизонталлю у межах ОТГ і вертикаллю у напрямі «периферія – центр ОТГ». За помірної динаміки (повільні темпи об'єднання територіальних громад через недотримання основних вимог реформи, фінансову слабкість ОТГ, неефективне використання фінансових ресурсів, корумпованість місцевих чиновників) внутрішньоміграційний рух ослабне під впливом активної політики місцевого розвитку, орієнтованої на забезпечення першочергових потреб громади (гуманітарна, інфраструктурна, комунальна сфери), але з часом міжрегіональні міграційні переміщення можуть активізуватись унаслідок неспроможності частини ОТГ визначити й успішно реалізувати основні стратегічні напрями економічного

розвитку. За песимістичного варіанту децентралізації (запізнита реформа, її часткова реалізація чи призупинення) високоймовірним стане різке зростання міграційної активності населення внаслідок невиправданих сподівань на якісні зміни умов життя, що віддзеркаляться у різкому посиленні диспропорційності міграційних потоків, спрямованість яких визначатиметься різницею в умовах життя між територіальними громадами. Найбільших міграційних втрат населення зазнають поселенські структури з низькими ресурсним потенціалом, недостатньою фінансовою спроможністю та пасивною громадською позицією мешканців.

Коефіцієнт рухомості та групування областей за доходами місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одного мешканця

*Джерело:*¹¹; за даними Держстату України

¹¹ Оцінка фінансової спроможності 366 ОТГ за 2017 рік (у розрізі областей). – Київ : U-LEAD, 2018. – 48 с.

ВИМУШЕНЕ ПЕРЕСЕЛЕННЯ З ДОНБАСУ ТА КРИМУ

З викликами вимушеного переселення стикнулося близько 3,5% населення України. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на 19 листопада 2018 р. на обліку перебувало 1 520 тис. осіб.¹² Проте частина ВПО, які фактично переїхали до інших регіонів України або до інших країн, з різних причин не реєструвалася, а частина тих, хто зареєструвався, повернулася до ОРДЛО та час від часу перетинають лінію зіткнення. Відповідно існують різні оцінки фактичної кількості ВПО. Так, ООН визначає цей контингент у 0,8–1,0 млн осіб¹³. За кількістю ВПО Україна посідає перше місце в Європі та дев'яте – у світі серед країн із найбільшою кількістю вимушених мігрантів¹⁴.

Ранжування областей за чисельністю прийнятих ВПО у 2014–2018 роках (профіль локалізації вимушеного переміщення)

Ранг/ Рік	1 місце	2 місце	3 місце	4 місце	5 місце	6 місце	7 місце
2014 р.	Харківська	Донецька	Запорізька	м. Київ	Дніпропетровська	Луганська	Одеська
2015 р.	Донецька	Луганська	Харківська	м. Київ	Запорізька	Дніпропетровська	Полтавська
2016 р.	Донецька	Луганська	Харківська	м. Київ	Запорізька	Дніпропетровська	Київська
2017 р.	Донецька	Луганська	м. Київ	Харківська	Дніпропетровська	Київська	Запорізька
2018 р.	Донецька	Луганська	м. Київ	Харківська	Дніпропетровська	Запорізька	Одеська

Джерело: складено за обліковими даними Мінсоцполітики України¹⁵

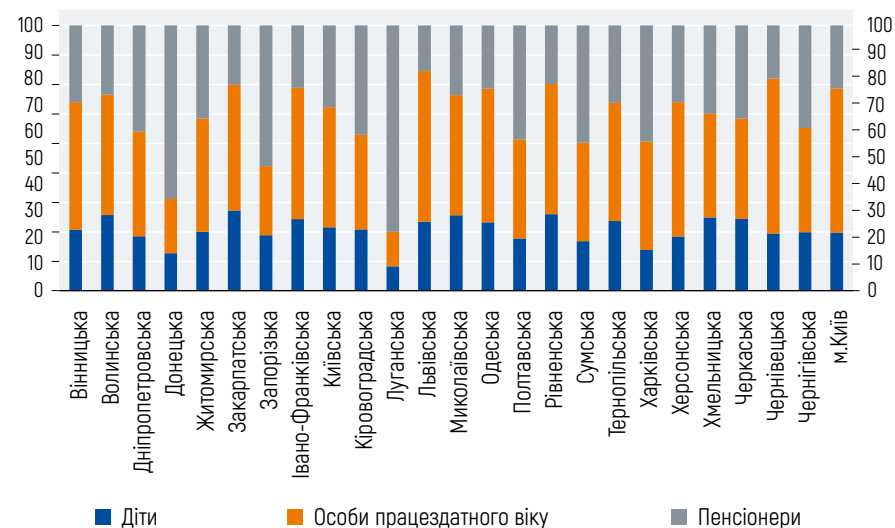
¹² Міністерство соціальної політики

¹³ УВКБ ООН

¹⁴ УВКБ ООН

¹⁵ Мінсоцполітики України. Внутрішньо переміщені особи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/timeline/vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>

Демоєкономічна структура ВПО, за регіонами України, на 01.11.2018, %

Джерело: розраховано за даними Єдиної інформаційної бази ВПО

Від 2014 року стихійні процеси вимушеного переселення населення з Криму та різке зростання їх масштабів у другій половині року за рахунок переселенців із Донбасу обумовили необхідність пошуку можливостей і шляхів розв'язання проблем життєзабезпечення переселенців. Серед нагальних проблем варто виокремити:

- відсутність достатніх засобів до існування;
- невизначеність житлових перспектив;
- труднощі в реалізації та захисті прав, зокрема права власності, права на житло, придатне для проживання, можливості відновлення документів, що підтверджують громадянство.

Від початку конфлікту та викликаного ним переселення важливу роль відіграють особисті, родинні, соціальні й інституціональні зв'язки ВПО. Водночас роль держави, принаймні на початку масового вимушеного переселення, була надто обмеженою і навіть другорядною, зокрема через бюрократичну інертність органів місцевої влади у місцях вселення. На цьому тлі певні функції на себе взяли волонтери та громадські об'єднання. Значну підтримку надали міжнародні організації та благодійні фонди.

Наразі першочергова увага має приділятися забезпеченню майнових прав ВПО, їх соціальному та пенсійному забезпеченню, сприянню інтеграції переселенців шля-

хом підтримки приймаючих громад. Значна активізація діяльності з розв'язання проблем ВПО має базуватися на ефективній співпраці держави з бізнесом, територіальними громадами, волонтерськими та благодійними організаціями, міжнародними донорами. Особливу увагу варто приділяти організаціям самих ВПО, які стали впливовими членами громадянського суспільства, змогли налагодити активну взаємодію з владою. Необхідно консультуватися з ними перед ухваленням будь-яких рішень стосовно переселенців. Слід удосконалити інформаційну політику щодо ВПО, насамперед щодо протидії їх стигматизації, посилити відповідальність за дискримінацію. Заходи зі сприяння інтеграції ВПО мають відбуватись у співпраці з місцевими мешканцями та в інтересах громади загалом. Необхідною умовою успішної політики є постійний моніторинг ситуації, дослідження становища ВПО, з'ясування рівня їх інтеграції та планів щодо подальшого проживання в місцях вселення.

Наслідки масштабних міграцій населення

Трудова міграція впливає на багато аспектів функціонування українського суспільства. Особливо глибоко ці процеси укорінені в економічну систему країни, оскільки породжуються, переважно, відсутністю достатніх можливостей для забезпечення гідного рівня життя, але водночас формують сукупну пропозицію на ринках праці, брак якої перетворюється на головний бар'єр прискорення економічного розвитку. За обмеження внутрішніх ресурсів зростає роль залучення зовнішніх, зокрема грошових переказів від мігрантів.

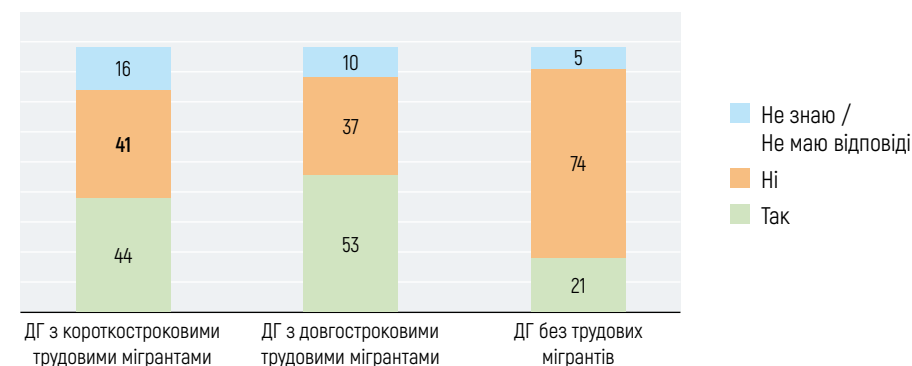
НАСЛІДКИ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ

В основі оцінки наслідків зовнішніх міграцій для економіки є повернення/неповернення мігранта. У випадку повернення міграція має як позитивні, так і негативні наслідки, причому у довгостроковій перспективі більше даються взнаки переваги, а в короткостроковій – вади. У випадку неповернення мають місце переважно негативні наслідки: прискорення депопуляції і старіння, брак робочої сили, втрата інвестицій, зокрема в освіту. Враховуючи те, що вкрай необхідна зміна економічної моделі України, реструктуризація економіки та забезпечення високих темпів економічного зростання неможливі без кваліфікованої і мотивованої робочої сили, зазначені втрати можуть виявитися непоправними.

Водночас економіка отримує додаткові кошти, при цьому внутрішня міграція забезпечує необхідний перерозподіл фінансових ресурсів від більш розвинутих до менш розвинутих територій, а зовнішня – додаткові валютні надходження в країну. У 2017 р. приватні перекази з-за кордону (включно з грошима, переданими через неформальні канали) становили 9,3 млрд. дол. США, що в 4 рази перевищило обсяг прямих іноземних інвестицій¹⁶. Навіть якщо ці кошти витрачаються на поточне споживання, зростає його обсяг, а відповідно зростає попит на товари та послуги, що, своєю чергою, створює нові робочі місця чи сприяє підвищенню оплати праці на вже існуючих. За сучасних умов внесок таких переказів становить від 2,1% до 4,0% ВВП України (спрощені розрахунки без урахування мультиплікативного ефекту – додаткового зростання виробництва внаслідок збільшення доходів окремих верств населення).

Надходження міграційних переказів позитивно впливає на макроекономічну стабільність, на готівковий валютний ринок та розвиток фінансово-банківської системи. Понад половина (53%) домогосподарств із довгостроковими трудовими мігрантами у своєму складі мають банківські рахунки в Україні, короткостроковими – 44%, а серед домогосподарств без мігрантів таких 21%¹⁷. Негативний вплив переказів пов'язаний зі зростанням імпорту, підвищенням інфляції, зниженням мотивації до зайнятості в Україні, зростанням нерівності.

Наявність банківського рахунку в Україні у різних категорій домогосподарств, %

Джерело: складено за даними МОМ¹⁸

Виїзд частини трудоактивних контингентів та економічна пасивність частини осіб, які шляхом трудових міграцій нагромадили необхідні для життєдіяльності кошти,

¹⁶ НБУ

¹⁷ МОМ

¹⁸ Міграція як чинник розвитку в Україні. Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток в Україні. –К., 2016. – 116 с. (С.83)

знижують напругу на ринку праці. За відсутності зовнішніх трудових міграцій рівень безробіття в Україні в різні роки у 1,5–2 рази перевищував би фактичні показники. Позитивний вплив справляє розвиток підприємництва та покращення можливостей зайнятості внаслідок створення нових робочих місць колишніми трудовими мігрантами, які заробили кошти, достатні для відкриття власної справи.

Водночас даються взнаки й гострі негативні наслідки масштабного відпливу робочої сили, які відчуває український ринок праці в цілому та його локальні сегменти, особливо розташовані поблизу метрополісів та інших потужних центрів міграційного тяжіння. Вже зараз брак робочої сили відповідної кваліфікації є перешкодою створенню нових робочих місць, надалі ситуація майже неминуче погіршуватиметься.

Але окрім суто економічних наслідків, міграція, особливо зовнішня, спричиняє ще й важливі соціальні та психологічні результати. Повертаючись, мігранти демонструють поведінку, більшою мірою притаманну демократичним суспільствам, – від елементарного дотримання побутових правил до розуміння необхідності сплати податків і страхових внесків. У демократичних суспільствах конфлікти, включно з конфліктами між окремими особами (колегами, сусідами, покупцями та продавцями, надавачами послуг і клієнтами тощо) розв'язуються переважно шляхом перемов і досягнення згоди, а не в силовий спосіб. Навіть при короткотривалих поверненнях мігранти мимоволі змінюють світогляд і спосіб життя свого оточення.

Трудова діяльність у більш розвинених економіках сприяє підвищенню кваліфікації мігрантів, поширенню сучасного ставлення до роботи і формуванню поведінки в ринковій економіці, зокрема щодо захисту своїх прав та виконання обов'язків. Проте повністю такі очікування виправдовуються, лише якщо робота потребує високої (принаймні такої, яку має мігрант) кваліфікації і є легальною. На жаль, більшість (65%) українських мігрантів працюють без належного оформлення діяльності, а 66% виконують роботи, що не потребують їхньої кваліфікації. Лише трохи більше чверті українських заробітчан мали за кордоном роботу, що відповідала кваліфікації, отриманій в Україні. Водночас понад третина заробітчан працювали на роботах, які кваліфікації не потребують¹⁹. Якщо під час перебування в Україні (як до, так і після виїзду) високоосвічені мігранти рідко були залучені до низькокваліфікованих робіт, то за кордоном вони займалися такою працею навіть частіше, ніж особи з середнім рівнем освіти. Кваліфікованими роботами, не пов'язаними з ручною працею, займалися за кордоном лише 3% українських трудових мігрантів²⁰.

¹⁹ OTM-2017

²⁰ TEMPER

ВПЛИВ МІГРАЦІЙ НА ЕТНІЧНИЙ СКЛАД ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ

Міграційні процеси неминуче призводять до зміни етнічного складу та ідентичності населення держави. В Україні імміграція визнається важливим засобом уповільнення депопуляції, однак вона здатна забезпечити позитивний ефект лише за умови повноцінної інтеграції прибулих у суспільство. Наразі соціальна, етнокультурна дистанція між українцями та мігрантами залишається значною, що вказує на неефективність та недовірливість політики інтеграції останніх в українське суспільство. На популістському рівні апологети ідеї позитивного впливу зовнішніх міграцій намагаються скористатись електоральною прихильністю мігрантів, а їх опоненти експлуатують ксенофобські настрої та упередженість до іммігрантів.

НАСЛІДКИ МІГРАЦІЙ ДЛЯ ЇХ УЧАСНИКІВ ТА НАЙБЛИЖЧОГО ОТОЧЕННЯ

Міграційні переміщення часто мають різні наслідки для самого мігранта (його родини) та для країни (регіону або конкретного поселення). Зазвичай мігранти отримують вищі доходи (головним чином, завдяки ширшим можливостям працевлаштування на робочі місця з вищою оплатою), що дає змогу краще задовольняти власні потреби та допомагати своїм близьким. Родина отримує необхідні кошти не тільки для поточного споживання, а й для інвестицій (в освіту, в житло, у власну справу). Вихід на більш розвинутий і конкурентний ринок праці пов'язаний із набуттям нових знань та навичок, а спілкування в іншому середовищі формує більшу толерантність, комунікативність, стандарти та звички сучасного способу життя. Відповідно, мігранти, які повертаються, мають новий досвід, цінність якого – навіть у випадку невдалої міграційної спроби – важко переоцінити. Безперечно, повною мірою зазначені наслідки міграції є результатом і роботи, яка потребує сучасної кваліфікації, і спілкування в демократичному суспільстві.

Кращі результати має легальна міграція (трудова, освітня тощо). Але, на жаль, повну процедуру офіційного працевлаштування за кордоном (дозвіл на проживання та на роботу) проходять менше 40% трудових мігрантів, тоді як близько 23% працюють за кордоном без оформлення жодного офіційного статусу. Неофіційна або напівофіційна зайнятість, на яку цілком свідомо погоджуються українські заробітчани, особливо ті, хто мав такий досвід в Україні, загрожує відсутністю належного соціального захисту на випадок захворювання, виробничої травми, втрати роботи; несплата необхідних внесків на пенсійне страхування неминуче дається взнаки після досягнення пенсійного віку, причому в разі і повернення, і не повернення на батьківщину.

Оскільки трудові міграції, передусім зовнішні, більше притаманні мешканцям регіонів із нижчими можливостями щодо заробітків, грошові перекази мігрантів сприяють зменшенню територіальних відмінностей рівня життя населення. За розрахунками, їх надходження нівелює шосту частину існуючої диференціації доходів населення між регіонами України. Найчастіше (68%) за рахунок переказів трудові мігранти підтримують чоловіка/дружину/дітей (тобто тих осіб, які, найімовірніше, входять до складу домогосподарства трудового мігранта), 38% опитаних матеріально підтримують батьків; підтримка інших родичів є менш поширеною практикою. Грошові перекази трудових мігрантів є важливим механізмом покращання житлових умов населення України, на ці кошти частіше здійснюється ремонт або перебудова вже наявного житла, ніж купівля нового (37% та 15% відповідно). Майже половина (49%) трудових мігрантів роблять заощадження. Спостерігається позитивний вплив повернення мігрантів на здатність забезпечувати потреби членів домогосподарства в охороні здоров'я (90%), освіті (82%), піклуванні (89%); майже стільки ж респондентів (87%) заявляли про позитивний вплив повернення на емоційний добробут дітей²¹.

Розподіл відповідей трудових мігрантів щодо трьох найважливіших цілей переказу грошей в Україну, %

Джерело: побудовано за даними МОМ²²

²¹ TEMPER

²² Міграція як чинник розвитку в Україні. Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток в Україні. –К., 2016. – С. 56

Хоча трудова міграція дає змогу розв'язати частину економічних проблем сім'ї (покращити житлові умови, оплатити освіту або лікування, гідно утримувати дітей та батьків), вона формує численні проблеми та ризики щодо:

- шлюбних стосунків – розлучення стає більш імовірним через відчуження, непорозуміння за тривалої відсутності одного з подружжя;
- соціалізації дітей – відсутність одного чи обох батьків зумовлює психологічні та педагогічні проблеми, ризик асоціальної поведінки;
- самотності осіб літнього віку – зміна форми спілкування унеможлиблює безпосередній догляд і піклування.

Негативні наслідки розлуки дітей з батьками є важливими і для родини, і для суспільства, оскільки стосуються: порушення психоемоційного стану, виникнення/зростання депресії; самотності, замкнутості, вразливості; втрати інтересу до навчання і подальшої професійної діяльності; надмірної агресивності, конфліктів із однолітками; порушення гендерної та соціальної ідентифікації; послаблення стосунків із батьками.

ПІДВИЩЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ МОБІЛЬНОСТІ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА МАСШТАБНІЙ ЕМІГРАЦІЇ

Значна територіальна диференціація попиту на робочу силу створює необхідні передумови для зростання внутрішньої мобільності українців: найбільша частка вакансій традиційно зосереджена у Києві (36,6% їх загальної кількості на 04.12.2018 р.), тоді як аналогічні показники у Дніпрі становили 8,7%, у Харкові – 7,8%, у Львові – 5,7%. Разом з тим навантаження на вакантне робоче місце у Києві є вищим, ніж у цілому по Україні (майже 25,9 шукачів проти 24,4). Це свідчить про значно вищу мобільність шукачів робочих місць у столиці, що посилює конкуренцію між кандидатами.

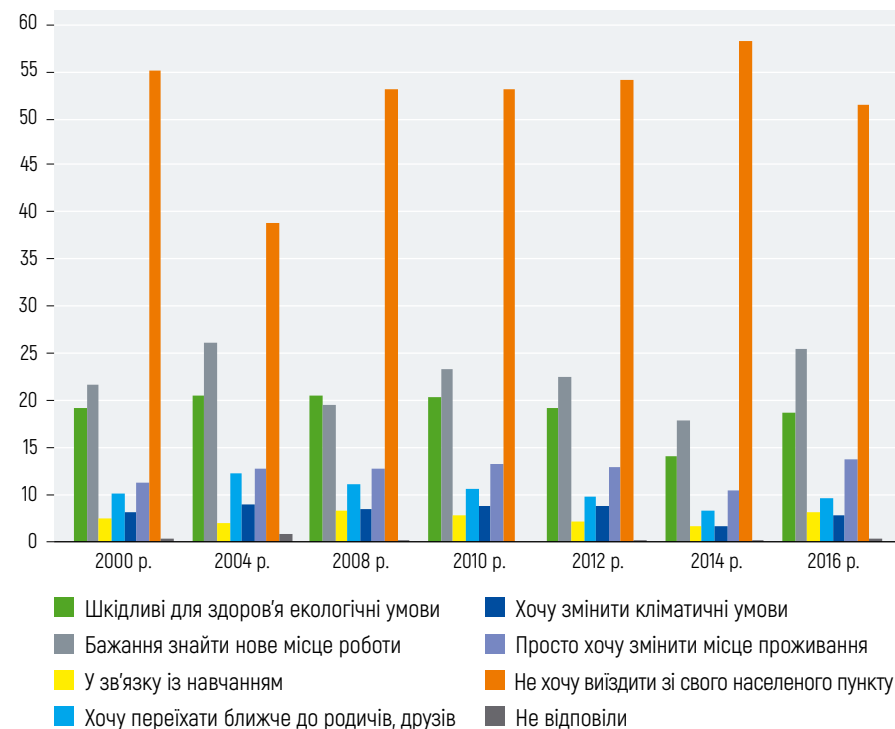
Кількість вакансій / резюме в окремих обласних центрах України

	Кількість вакансій (станом на)			Кількість резюме (станом на)		
	6 грудня 2016 р.	5 грудня 2017 р.	4 грудня 2018 р.	6 грудня 2016 р.	5 грудня 2017 р.	4 грудня 2018 р.
Україна	81 597	85 455	60 004	1 809 960	2 082 619	2 332 158
Київ	29 127	30 403	21 587	716 003	788 287	854 408
Дніпро	7 311	7 259	5 236	180 296	198 741	214 609
Харків	6 306	6 961	4 673	133 181	158 428	181 723
Львів	4 403	4 433	3 450	104 736	124 908	144 092
Ужгород	495	453	338	9 016	10 650	12 300
Тернопіль	771	853	625	16 892	20 446	24 392
Івано-Франківськ	884	959	657	22 167	27 318	32 887
Запоріжжя	2 506	2 613	1 797	62 636	72 324	80 831
Одеса	6 024	6 091	4 315	142 691	166 574	188 307
Полтава	1 177	1 230	841	28 610	34 089	39 836
Вінниця	1 567	1 777	1 142	42 657	52 078	61 631

Джерело: сайт Work.ua <https://www.work.ua/stat/count/?time=year&quantity=1>

Можливості підвищення внутрішньої мобільності населення України суттєво обмежуються нерозвиненістю житлової інфраструктури, ринку орендного житла, з одного боку, і збереженням традиційних настанов на будівництво або купівлю власного помешкання як надійну капітальну інвестицію – з іншого. І хоча мотивація населення до зміни місця проживання у зв'язку з пошуком нової роботи посилюється (частка населення, яке позитивно сприймала пропозицію змінити місце проживання з метою працевлаштування, зросла з 18% у 2000 р. до 22,5 в 2016 р.), більшість, передусім особи старшого віку, орієнтовані на проживання в одному місці. Закономірно, вища мобільність (як територіальна, так і професійна) притаманна молоді, більш сприйнятливій до динамічних змін місця проживання, поширення моделі «ротації професій та посад».

Розподіл відповідей респондентів стосовно намірів виїзду з населеного пункту, в якому проживають, 2016, %

Джерело:²³

Значним обмежувальним чинником підвищення внутрішньої мобільності населення та зростання маятникової міграції є також нерозвиненість дорожньо-транспортної інфраструктури. За її успішного розвитку, який включатиме не тільки будівництво розгалуженої дорожньої мережі, що з'єднає окремі поселення з локальними центрами, а і створення (в окремих випадках – відновлення) транспортних зв'язків, значна частина мешканців невеликих поселень зможе щоденно виїжджати на роботу чи навчання до більш розвинутих міст.

²³ Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Випуск 3 (17) / Головні редактори д.екоп.н. В.М.Ворона, д.соціол.н. М.О.Шульга. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2016. Електронний ресурс. – Назва з екрану: <http://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/dodatki2016.pdf>

Формування модерної міграційної політики в інтересах розвитку

Основне завдання державної міграційної політики полягає у забезпеченні найповнішого використання позитивного потенціалу міграції із мінімізацією її негативних наслідків. Вона повинна бути спрямованою на зменшення відтоку населення, сприяння поверненню мігрантів, передусім тих, хто виїхав із трудовими цілями і вважає своє перебування за кордоном тимчасовим, заохочення імміграції працівників, потребу в яких має економіка, та інтеграцію мігрантів в інтересах і окремих осіб, і громад їхнього вселення.

У сфері внутрішньої міграції до найнагальніших завдань належать надання допомоги, облаштування, забезпечення зайнятості, доступності медичної допомоги, освіти, соціальних послуг для внутрішньо переміщених осіб.

У сфері зовнішньої міграції першочергова увага має бути приділена найбільш масштабному та соціально значущому міграційному потоку – трудовій міграції за кордон. Зокрема, на часі розробка й упровадження, принаймні у регіонах, охоплених наймасовішою міграцією, програм зв'язків з земляками, які працюють за кордоном, та сприяння їх поверненню на батьківщину. До завдань держави належать заохочення та спрямування легальними каналами переказів коштів, зароблених за кордоном, і створення умов для їхнього продуктивного використання.

Чіткого викладу у податковому законодавстві потребує питання оподаткування заробітків трудових мігрантів. Доцільним було б звільнення трудових мігрантів, які повертаються після певного періоду роботи за кордоном і започатковують або розширюють власний бізнес в Україні, від митних зборів на ввіз інструментів, верстатів та устаткування, сільськогосподарської техніки.

Оскільки на всіх етапах міграційного циклу важливе значення має надання мігрантам адекватної та своєчасної інформації, варто створити національний інформативно-комунікативний портал, де б розміщувалася актуальна інформація про небезпеки нелегальної міграції та можливості легального працевлаштування за кордоном, імміграційне законодавство та політику основних країн призначення, митні правила, можливості переказів коштів та соціального страхування, пропозиції щодо працевлаштування та відкриття власного бізнесу на батьківщині.

Україні важливим є забезпечення соціального, зокрема пенсійного, захисту мігрантів, трансферу здобутих під час роботи за кордоном прав із соціального страхування, укладання відповідних угод із державами перебування, розроблення надійних і доступних механізмів реалізації уже досягнутих домовленостей. Оскільки далеко не всі українські мігранти охоплені соціальним страхуванням за кордоном, варто удосконалювати та пропагувати систему добровільного соціального страхування в Україні, розглянути можливість створення спеціального фонду соціального страхування мігрантів.

Необхідно посилювати допомогу мігрантам з боку дипломатичних та консульських установ України, створювати при них інформаційно-консультаційні пункти, запровадити посади аташе з трудових питань в основних країнах-реципієнтах українських працівників.

Потрібно допомагати самодіяльним українським навчальним закладам, організованим громадськими об'єднаннями мігрантів у країнах їх перебування, забезпечувати ці школи підручниками та методичними матеріалами, передбачити для дітей, які повертаються з-за кордону, додаткові заняття з української мови, історії, культури. Для забезпечення реалізації виборчих прав мігрантів потрібно запроваджувати більш гнучкий механізм голосування з використанням електронних технологій. Варто розглянути також доцільність утворення кількох закордонних виборчих округів із можливістю делегувати від них до парламенту представників громадян України, які проживають за межами держави, проте зберігають із нею тісний зв'язок.

Розвитку та урізноманітненню потребує міжнародне співробітництво в міграційній сфері. Хоча інтереси України як країни походження та інтереси країн призначення для українських мігрантів відрізняються, обидві сторони зацікавлені в організованій, законній і безпечній міграції, що відкриває реальні можливості для ефективної співпраці. Для вжиття адекватних управлінських заходів необхідні повні та достовірні статистичні дані, що вимагає вдосконалення системи збирання, аналізу та поширення міграційної статистики, внесення відповідних запитань до програми чергового перепису населення України, систематичного проведення масштабних опитувань населення з питань міграції.

Необхідно боротися з негативними стереотипами щодо міграції, ураховуючи водночас позицію тієї частини суспільства, яка вважає міграцію загрозою. За допомогою освітніх та комунікативних засобів потрібно наполегливо роз'яснювати, що міграція – це не проблема, що потребує розв'язання, а реальність, з якою належить рахуватися і яку необхідно облаштовувати.

Українське суспільство: міграційний вимір

НАЦІОНАЛЬНА ДОПОВІДЬ

КЛЮЧОВІ РЕЗУЛЬТАТИ